

IN DE SLOCHTER VRIJSTAAT

Crossing Borders

Den Haag 15/9/2014

Aan een jongene collega
met roots in de vrijstaat.

Veel succes met het vol-
tooiën van je debuutroman

Alle goeds van

Jutta
Koolhof

**IN DE
SLOCHTER
VRIJSTAAT**

Jutta
Koolhof

MAANDAG

Het eerste wat opvalt als je bij Hoogezand-Sappemeer via de Knijpsbrug het Winschoterdiep oversteekt, is dat een klein deel van de oude barricades bewaard is gebleven, een herinnering aan de troebelen van de jaren zestig. Het gedenkteken, als je het zo kunt noemen, staat pal naast een grensovergang die toegang biedt tot de Slochter Vrijstaat. Het omvat een provisorisch bouwwerk van melkkarren en landbouwwerktuigen, een uitgebrande vrachtwagen met daarop het geblakerde logo van een transportbedrijf, en Tsjechische Egels die als speelstukken zijn uitgestrooid over een grasperk. Het pronkstuk is een half weggezakte Sherman-tank van het Nederlandse leger, de stalen huid beklad met vrijheidsleuzen. Toen ik vandaag aankwam stond een handjevol toeristen er met hun Agfamatics kiekjes van te maken – ik zag vrouwen in spijkerjeans en spaghetti-bandjes en wannabe Thomas Magnums in polo of Hawaiï-shirt. Het was een vredig tafereel, zo onder de zomerzon, maar ik kon het niet helpen te denken aan de jongens die in die doods-kist het leven hebben gelaten, in een strijd die niet de hunne was. Een strijd die volgens sommigen over autonomie en waardigheid ging, en volgens anderen over grondstoffen en geld. Vermoedelijk zijn beiden waar.

Wat de vredigheid ondermijnt, is het tafereel dat zich ontvouwt wanneer je een blik naar het westen werpt. Daar, bijna tegen de grens aan, half aan het zicht onttrokken door een palissade van jonge bomen, ligt een provisorisch tentenkamp. Daar zitten aspirant-immigranten – voor ongeveer de helft Nederlanders – de tijd uit tot hun aanvraag *tot behandeling van hun aanvraag* wordt goedgekeurd en ze zich bij het immigratieloket van de Vrijstaat mogen vervoegen voor een verblijfs- en werkvergunning. Het kamp zelf valt onder de verantwoordelijkheid van de Nederlandse Staat – want Nederlands grondgebied – die duidelijk te weinig faciliteiten ter beschikking heeft gesteld om deze hoofdzakelijk economische vluchtelingen te huisvesten. (De Vrijstaat weigert ongedocumenteerden op te vangen binnen de eigen grenzen – al-

leen voor wie toegelaten wordt is er opvang in een barakkendorp aan de rand van Kolham, vanwaar de rechtmatige gastarbeiders verder worden verspreid over nieuwbouw in de diverse woonkernen.) De oude leger tenten van het immigrantenkamp lekken, en er zitten meer mensen dan waarvoor ze bedoeld zijn. Er is geen privacy en de douche- en toiletvoorzieningen zijn niet ingesteld op de aantallen die de overstek naar de Vrijstaat wensen te maken. Hele gezinnen slapen buiten, wat op droge zomerdagen geen ramp is, maar op alle andere dagen wel.

Dat er vanuit Nederland te weinig gedaan wordt voor de wachtenden, is niet alleen vanwege budgettaire beperkingen, ook de publieke opinie laat weinig ruimte. Volgens een recente opiniepeiling van TNS NIPO denkt 78 procent van de stemgerechtigden bijzonder negatief over mensen die Nederland willen verlaten ten faveure van de Vrijstaat, iets wat ik zelfs in mijn eigen, progressieve kringen hoor. (Termen als opportunisten en landverraders zijn niet van de lucht.) De Vrijstaat geeft Nederland de schuld van de deplorabele omstandigheden in het kamp, maar de humanitaire schandvlek is een van de weinige dingen waaraan Nederland en de Vrijstaat met vereende krachten hebben gewerkt.

Mijn doel dezer dagen is een neutraal portret van de Vrijstaat schetsen, maar ik kan niet om mijn persoonlijke geschiedenis heen. Ik heb het dan niet alleen over mijn politieke kleur, maar vooral over mijn dubbele afkomst. Ik ben opgegroeid in Amsterdam, maar wijlen mijn vader was een geboren Oost-Groninger. Ik weet nog dat mijn Amsterdamse moeder ons in '63, ik was negen, de troebelen probeerde uit te leggen: dat er ver weg, aan de rand van het land, geld in de grond zat, maar dat 'de mensen daar' weigerden te delen. Delen was belangrijk, zei ze – ik moest altijd alles delen met mijn broertje. Mijn vader zweeg wanneer het onderwerp ter sprake kwam, wat geregeld moet zijn geweest, want het NTS-journaal opende er in mijn herinnering dagelijks mee. Mijn ouders – hij werkte bij *Het Vrije Volk*, zij bij het Algemeen Handelsblad – keken er trouw naar. Dat er over de opstandige Groningers in karikaturale termen werd gesproken, zal mijn vader pijn hebben gedaan.¹

1. Wat me opvalt nu ik krantenartikelen uit die tijd teruglees: hoe achterstandsregio's tegen elkaar werden uitgespeeld. Gasbaten waren nodig om de uitvoering van de Del-tawet te financieren, heette het – wilden de Groningers de Zeeuwen soms laten verzui-pen? Boeren die iets durfden te zeggen over 'mijn grond, mijn grondstoffen' werden op hun plaats gezet in vloeiend ABN.

Mijn oma, vaders moeder, was geboren in Hellum, midden-in het huidige gaswinningsgebied, en zelf was hij opgegroeid in Bellingwolde, twintig kilometer oostelijker, dicht tegen de Duitse grens aan. Hij wist dondersgoed hoe achterstelling in de vezels van een volk kan kruipen. Als we voor familiebezoek naar zijn ouderlijk huis reden, een piepkleine arbeiderswoning in het buitengebied, verzonk hij met de kilometer dieper in gedachten. Hij draaide zijn raampje op een kier, stak de ene sigaret met de andere aan, hoestte veel – dezelfde diepe hoest die ik 's avonds, als ik met een zaklamp onder de dekens lag te lezen, door ons huis hoorde spoken. Hij had slechte herinneringen aan zijn jeugd: aan zijn vader, vooral, een loonwerker die om elk wissewasje tegen zijn moeder aan het bandiezen sloeg. Aan het tieren. En hoe zijn moeder dat dan gedwee onderging. Hij haatte zijn vader, maar soms sprak hij over overerft geweld, over haat die geëxternaliseerde zelfhaat was, over iets lelijks dat aan zijn ribben kleefde. Over de manier waarop zo'n leven je leerde alleen te zijn, zelfs in een huwelijk. Dat dus ook niet stand heeft gehouden.

Mijn vader heeft er alles aan gedaan om aan zijn geboorte-grond te ontkomen. De dorpsbibliotheek plunderen. Elke dag naar de Rijks HBS van Winschoten fietsen, dertien kilometer heen, dertien terug. En vooral: zijn accent afvijlen, een tongval die te lichtvaardig voor dom wordt aangezien, ook door hemzelf. En dat alles in weerwil van wat zijn vader allemaal te zeggen had over zijn *juvverhaandjes*, zijn meisjeshanden; dat hij eerlijk werk schuwde en zich teveel verbeeldde. Een haan met stront aan de poten! Dat was onzin, dat wist mijn vader best, en toch heeft hij zich schuldig gevoeld – soms ontsnappingskunstenaar, soms balling, soms verrader. Hij zweeg wanneer de troebelen ter tafel kwamen, maar ik zag dat hij diep van binnen trots én jaloers was op de wijze waarop de Vrijstater hun lot in eigen hand hadden genomen en niet langer deemoedig de natuurlijke orde der dingen ondergingen. Alsof hij op mensenschaal niet hetzelfde had gedaan.

Ik moet bekennen dat ik tijdens familiebezoekjes met de ogen van een verwend stadskind keek, een blik die mijn moeder onbewust stimuleerde. Ik was een beetje bang voor landarbeiders die als grafdelvers hooibalen op karren stapelden, die naar de grond staarden, ogenschijnlijk in de rouw voor zichzelf, klein gehouden door een betonnen lucht en een wind die goddelijke dreigementen fluisterde. En toch... Kennis van de streek heeft me er bewust van gemaakt dat mijn realiteit – scholiere op het Vos-

sus, tv-journalisten aan de dis, discussies over literatuur – niet vanzelfsprekend was, en zeker niet het geboorterecht waarvoor mijn klasgenoten het hielden. Iets in me zei me dat ik niet bij die wereld hoorde, zoals iets in me zei dat ik evenmin in Bellingwolde hoorde. Of hier, in de Vrijstaat. Mogelijk dat ik daarom reisschrijver ben geworden. Omdat ik, waar ik ook ga, altijd van buiten naar binnen kijk.

Ik had meer gedoe verwacht bij de grens – klaarblijkelijk zijn de dagen dat de Vrijstaat alert is op sabotage en slechte pers voorbij. De grootste uitdaging is het registreren van gastarbeiders die door het economisch dootij van de afgelopen jaren naar de Vrijstaat worden gedreven en die beetje bij beetje vanuit het kamp verderop worden toegelaten. Er is werk genoeg: er wordt gebouwd, er is vraag naar diensten, de groeistuijp is in volle gang. Ik zag jonge mannen en vrouwen met schamele have rondhangen bij het gebouwtje waar de aanvragen worden verwerkt – ze doodden de uren op een pleintje omzoomd met vlaggenstokken. Vijfmaal het rood-wit gestreept met de zwarte zeedraak erop², met daartussen het blauw van de EEG³, de vlaggen van de bevriende handelspartners West-Duitsland, België en Frankrijk, en natuurlijk die van de Amerikanen, de politiek meest gewichtige vriend. Het katoen hing er net zo lusteloos bij als de wachtende immigranten. Een Nederlandse vlag ontbrak.

Zelf mocht ik door het drive-thru-loket voor bezoekers. De douanier, een humorloze man met bulldog-wangen, wierp een snelle blik op mijn paspoort en op de uitnodigingsbrief van het Cultuurhuis. ‘Een mooie prater, dus’ zei hij, wat me geen compliment leek. Ik legde uit dat ik er een lezing zal geven over een aantal reizen die ik voor de *Haagse Post* door Sub-Sahara Afrika heb gemaakt en dat ik het dan zal hebben over de rol die grondstoffen in de kolonisatie en dekolonisatie hebben gespeeld. De man gromde wat, wenste me ‘veel succes d’r mee’, stak me de papierwinkel weer toe en wuifde me door, de blik al op de volgende automobilist. Onduidelijk of zijn laissez-faire voortspoot uit desinteresse, volksaard, of een bijna grootstedelijk zelfbewustzijn.

2. Een afgeleide van het wapen van de heerlijkheid Slochteren.

3. De Vrijstaat zal nooit lid kunnen worden, maar is ondanks felle Nederlandse tegenstand wel via associatieverdragen met de gemeenschap verbonden.

Voorbij de grenspost heb ik een afslag genomen richting een kaarsrechte landweg. Weinig tot geen verkeer. Er was iets van me afgegleden, een nervositeit waarvan ik me meestal pas gewaarword nadat hij verdwenen is. Elke grensovergang is de belofte van willekeur en problemen, die in mijn ervaring kunnen variëren van onhebbelijke omgangsvormen tot het moeten ophoesten van steekpenningen of detentie zonder nadere verklaring, zoals me ooit gebeurde in Rhodesië. Ik draaide het raampje open, stak mijn elleboog in de wind, ademde. Het land oogde sereen – gras-halmen en helgeel koolzaad werden geaaid door een vederlichte bries, in de verte werd een Massey Ferguson achtervolgd door opportunistisch vogelgebroid. Mijn voorruit vergaarde de pulp van kamikaze-insecten. Dat op deze velden ooit gestreden is, leek ondenkbaar. En toch was juist dit stukje grond het decor van de Slag bij de Knijpsbrug, een slag die de inspiratie vormde voor Eppo Mollema's gelijknamige bestseller.

De bewuste slag, ik bedoel de echte, niet Mollema's Hollywood-versie ervan, vond plaats op een gure herfstdag in '63. De Vrijstaters hadden geprobeerd de Knijpsbrug op te blazen, een sabotagepoging die volgens sommige historici Nederland tot actie dwong. Met versperringen en provisorische explosieven – carbidbommen en zwaar vuurwerk dat vanuit West-Duitsland was binnengesmokkeld – werd de opmars van een nauwelijks gemotiveerd leger lang genoeg gestuit om een diplomatieke uitweg te forceren. Althans, zo wil de mare. Het weer, schrijft Mollema, was in het voordeel van de rebellen geweest: na weken regen, 'een gestadig tweeduister', was de bodem veranderd in een Groningse *Raspoetitsa*. Topzware Shermans en Centurions waren weggezakt, 'als nijlpaarden in drijfzand'⁴. *De Slag bij de Knijpsbrug* is het apocriefe verhaal van een militie jeugdige boerenzonen die zich met de jachtgeweren van hun vaders en ooms teweerstellen tegen een Nederlandse tankdivisie. Wanneer de helden ingesloten raken, verschansen ze zich in een in onbruik geraakte gierkelder, zakdoeken voor de neus gebonden, tot hun enkels in regen- en kwelwater, om hen heen het machinale zoe-men van steekmuggen en het gedempte grommen van vijandig materieel. De jongens spreken met weemoed over de oogsttijd, over de meisjes die ze begeren, over met een 'Zündapp tussen de benen onder een hoge hemel de landwegen bedwingen', over

4. Eppo Mollema, *De Slag bij de Knijpsbrug*, uitgeverij Sibboern, 1978

vrijheid. Maar vooral, en dat maakt het geheel een tikje ongehoofwaardig, spuwen ze monologen over de wijze waarop hun geboortegrond eeuwenlang onteerd is. Nooit weer zullen ze buigen voor de macht, niet voor de herenboer, niet voor Stad, niet voor Den Haag! In die overtuiging doen ze een laatste wanhopige uitval. Mollema suggereert dat zulke heldenmoed Nederland aan de onderhandelingstafel heeft gedwongen, maar de waarheid is dat er, relatief kort na de politioenele acties, weinig draagvlak was voor dit type ingrijpen. Bovendien werd er door NATO-partners druk uitgeoefend om tot een vergelijk te komen. De Amerikanen, die middels Esso dubbelspel speelden, begrepen sowieso niet waarom de delfstoffen niet de bewoners toebehoorden. Rijk worden van wat je op en onder je land vindt is een onlosmake-lijk deel van de Amerikaanse mythologie, die inmiddels ook een Groningse mythe is geworden.

De meeste bezoekers aan de Vrijstaat doen Groot-Harkstede aan, waar acht jaar terug een haven in bedrijf is genomen, of Slochterburen, het bestuurlijke, culturele en economische hart van de Vrijstaat. Ik zag aan de horizon de fonkelnieuwe hoogbouw van die samenklontering van de voormalige dorpen Slochteren, Schildwolde, Hellum en Siddeburen al schitteren, een ultramoderne luchtspiegeling die zich verhief boven de eeuwenoude bomenrijen van de zandrug. De skyline leek onwerkelijk, misplaatst zelfs, al verried die gedachte vooroordelen. Je kunt er tout de suite naartoe racen over de nieuwe snelweg die de Hoofdweg door de lintbebouwing ontlast, maar mijn eerste bestemming lag tussen wierden van gerooide bieten, in een zee van aardappel-loof, aan een landweg met graansilo's die wel iets hadden van Kuifjes raket naar de maan.

Ik parkeerde niet ver van de witte schuur van boer Boon, waarnaast op 22 juli 1959, om half zeven 's ochtends, het eerste gas uit een tweeënhalve kilometer diep boorkanaal pruttelde. Er werd indertijd nauwelijks aandacht aan besteed in landelijke media – gas was klein bier, olie was de kernactiviteit van de n.v. Nederlandse Aardolie Maatschappij, de joint venture van Shell en Esso die na de oorlog was opgericht om de exploitatie van een olieveld bij Schoonebeek mogelijk te maken. Een aantal productieproeven later kleurden steekvlammen de hemel ziekelijk oranje. Proefbranden, naar men zei. Affakkelen. Het gaf veel bekijks en voedde de geruchten. Omwonenden deden geen oog meer dicht, vogels raakten uit koers, de hitte brandde kale plekken in

Bijlage 1

PLATTE- GROND VAN DE SLOCHTER VRIJSTAAT

Muurschildering van Kees Boon op de schuur die in zijn bezit was, maker onbekend.

Slag om de Knijpsbrug, herfst 1963.

*Een orende Klazema, met onafscheidelijke sigaret en microfoon.
Foto D. van der Veen, 1972.*

*Zorgelijke blikken bij NAM-directeur Jo Bongaerts, Commissaris van de Koningin Cees Fock en Minister van Economische Zaken Jan de Pous, vlak voor demonstranten een boorlocatie van het net geopende Groningenveld bestormen.
Foto Joop van Bilsen, Anefo, 25 juli 1963.*

Het knusse stadion van VV SGV

*Café Quatre-bras in 1919.
Het café stond lange tijd leeg.*